

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟ ΑΡΧΑΪΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΑΒΔΗΡΩΝ

Εδώ και πέντε χρόνια τίποτε δεν ήταν γνωστό από αρχαιολογική απόψη σχετικά με την πρώτη αποικία των Αβδήρων. Σύμφωνα με τον ιστορικό Ηρόδοτο¹ που τον επαναλαμβάνουν και άλλοι αρχαίοι ιστορικοί (Πλούταρχος², C. Jul. Solinus³ και Ευσέβιος Παμφίλου⁴) μία πρώτη προσπάθεια για την ίδρυση αποικίας στη θρακική ακτή ανατολικά από τις εκβολές του Νέστου, έγινε γύρω στα 656 με 652 π.Χ. από τους κατοίκους των Κλαζομενών της Μ. Ασίας με αρχηγό τον Τιμησία. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε γιατί οι Θράκες της περιοχής εξεδίωξαν τους Κλαζομενίους⁵. Έναν αιώνα αργότερα (το 545 π.Χ.) φυγάδες από μία άλλη μικρασιατική πόλη, την Τέω, κατόρθωσαν να εγκαθιδρύσουν στην ίδια θέση την πόλη 'Αβδηρα, η οποία εξελίχθηκε στη γνωστή αποικία των αρχαϊκών, κλασικών, ελληνοιστικών και ρωμαϊκών χρόνων.

Ένα τυχαίο γεγονός του 1982 (η διάνοιξη μιας αποστραγγιστικής τάφρου σε απόσταση 1.500 μ. περίπου Β. από την παραλία των αρχαίων Αβδήρων), έφερε στο φως ένα αρκετά εκτεταμένο νεκροταφείο που, από τα ευρήματα των τάφων του, μπορεί να χρονολογηθεί στο δεύτερο μισό του 7ου αι. π.Χ. και, επομένως, αναπόφευκτα να σχετιστεί με την παρουσία των Κλαζομενίων στην περιοχή της αρχαίας πόλης (Σχ. 1).

Μετά από έξι ανασκαφικές περιόδους (η τελευταία που παρουσιάζεται εδώ και έχει χαρακτήρα προκαταρκτικό, ήταν αυτή του 1987), αποκαλύφθηκαν και ερευνήθηκαν συνολικά 281 ταφές που καταλαμβάνουν μια έκταση 857 τ.μ.⁷. Εντοπίστηκαν τα όρια του νεκροταφείου προς τα δυτικά, νότια, ανατολικά, και βόρεια, αλλά, όπως διαπιστώθηκε, αυτό συνεχίζεται προς βορειοανατολικά 'Όπως προκύπτει από την

1. Ηρόδοτος I, 168.

2. Πλούταρχος Ηθικά, 812Α.

3. C. Jul. Solinus, Πολυίστωρ, X, 9-10.

4. Ευσέβιος Παμφίλου, Χρονικοί Κανόνες, έκδ. J. K. Fortheringham, 167, 10.

5. Βλ. σημ. 1-4.

6. Δ. Λαζαρίδη, 'Αβδηρα και Δίκαια παρ' 'Αβδηρα, Αρχαίες Ελληνικές πόλεις, αρ. 6, Αθήνα (1970).

7. Μία πρώτη ανακοίνωση για την ανασκαφή του νεκροταφείου μέχρι το 1985, βλ. E. Skarlatidou, The archaic cemetery of Abdera, Thracia Pontica III, Sozopol, 6-12 Octobre 1985, 99-108. Για την ανασκαφή του 1986 βλ. ΑΔ, Χρονικά (τυπώνεται) και για την ανασκαφή του 1987 βλ. Έργον 1987 (τυπώνεται).



Σχ. 1. Γενικό τοπογραφικό διάγραμμα της πόλης των αρχαίων Αβδήρων.
(Ο μεγάλος κύκλος δηλώνει τη θέση του νεκροταφείου).

εξέταση του σκελετικού υλικού των παραπάνω τάφων, ένα ποσοστό 87,64% ανήκει σε πολύ μικρά παιδιά, αλλά κυρίως σε βρέφη και μάλιστα νεογέννητα, ενώ οι υπόλοιπες ταφές ανήκαν σε μεγαλύτερα παιδιά και ενήλικες.

Με την ανασκαφική έρευνα του 1987, που διενεργήθηκε από την ΙΘ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και με χρηματοδότηση του Υπουργείου Βόρειας Ελλάδας, αποκαλύφθηκαν 97 ταφές, οι οποίες παρουσιάζουν αναλογίες και ομοιότητες με αυτές που είχαν ερευνηθεί στα προηγούμενα χρόνια. Πρόκειται για ταφές μέσα σε αγγεία (εγχυτρισμούς), για καύσεις νεκρών και για λακκοειδείς τάφους. Όλες οι ταφές ήταν τοποθετημένες μέσα σε παχύ στρώμα υγής, θαλασσινής άμμου (πριν από τη χρήση του χώρου η περιοχή ήταν θάλασσα ή παραλία). Η διάταξη των ταφών ήταν πολύ πυκνή και ακολουθούσε δύο ή τρία επίπεδα, χωρίς αυτό να σημαίνει και χρονολογική διαδοχή μεταξύ των τάφων. Πιο συγκεκριμένα, φέτος ερευνήθηκε το δεύτερο (βαθύτερο) επίπεδο των ταφών σε τρεις τομές των προηγούμενων ανασκαφικών περιόδων και έγινε επέκταση της έρευνας σε πέντε νέες τομές συνολικής έκτασης 229 τ.μ., προς το νότιο και κυρίως το βορειοανατολικό τμήμα του νεκροταφείου (Εικ. 1, 2, 3).

Από το σύνολο των 97 ταφών, οι 74 ήταν εγχυτρισμοί, οι 9 ήταν καύσεις και οι 14 λακκοειδείς ταφές. Τα ταφικά αγγεία που χρησιμοποιήθηκαν για να δεχθούν ταφές

βρεφών ή νηπίων ήταν τοποθετημένα χωρίς συγκεκριμένο προσανατολισμό, σε θέση συνήθως οριζόντια, αλλά και λοξή, σπάνια κατακόρυφη. Όλα είναι μικρού ή μέτριου μεγέθους, κατά το πλείστον αμφορείς άβαφοι (καθημερινής χρήσης), αλλά και μερικοί με γραπτή, ταινιωτή διακόσμηση. Υπάρχουν όμως και έξι μικροί πίθοι (Εικ. 4), μερικά χρυτροειδή αγγεία και μία υδρία.

Πολύ λίγα ταφικά αγγεία σώθηκαν ακέραια. Τα περισσότερα ήταν σπασμένα (Εικ. 5) ή τμήματα μόνο αγγείων, είτε γιατί έσπασαν εκ των υστέρων, είτε γιατί χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτή την κατάσταση από την αρχή, είτε γιατί τα έσπασαν σκόπιμα ώστε να τοποθετήσουν στο εσωτερικό τους τα νεκρά βρέφη όταν δε χωρούσαν από το στενό στόμιο των αμφορέων κυρίως (Εικ. 6).

Το στόμιο των ταφικών αγγείων ήταν πολύ συχνά φραγμένο με πλακερές συνήθως ή τυχαίες πέτρες (Εικ. 4, 5) ή και θραύσματα αγγείων (Εικ. 6). Συχνά επίσης επάνω στα ταφικά αγγεία ήταν ριγμένη μία ή περισσότερες μικρές πέτρες ή, ακόμη, μερικά αγγεία —τα σπασμένα κυρίως— περιβάλλονταν από πέτρες για καλύτερη προστασία (Εικ. 5).

Το ταφικό έθιμο της επιτόπου καύσης των νεκρών χρησιμοποιήθηκε για ενήλικα άτομα. Σ' αυτές, τα ίχνη της φωτιάς ήταν λιγότερο ή περισσότερο έντονα· έτσι, σε μερικές καύσεις βρέθηκαν αρκετά υπολείμματα από τα οστά του καμένου νεκρού (Εικ. 7), ενώ σε άλλες σώθηκαν κομμάτια από τα καμένα ξύλα της πυράς στην οποία κάηκε ο νεκρός.

Σε ενήλικα επίσης άτομα, αλλά και παιδιά ή εφήβους ανήκαν οι λακκοειδείς τάφοι (Εικ. 8). Πολλοί από τους νεκρούς είχαν τοποθετηθεί σε στάση συνεσταλμένη.

Νεκροταφεία σύγχρονα με αυτό των Αβδήρων, όπου χρησιμοποιήθηκαν επίσης τα ταφικά έθιμα του εγχυτρισμού και της καύσης είναι γνωστά και από άλλες περιοχές του αρχαίου ελληνικού κόσμου, όπως τη Ρόδο⁸, τις Κυκλάδες⁹, την Αττική¹⁰, την Κάτω Ιταλία και Σικελία¹¹, αλλά και από το Βορειοελλαδικό χώρο ειδικότερα (την Οισύμη της Θασιακής Περαίας π.χ.¹²).

Από το σύνολο των τάφων, ένα αρκετά μικρό ποσοστό συνοδεύταν από κτερίσματα. Εκτός από δύο απλά χάλκινα βραχιόλια και υπολείμματα μόνο από άλλα χάλκινα κοσμήματα (πιθανότατα πόρπες), που βρέθηκαν μέσα στα καμένα χώματα των καύσεων, όλα τα άλλα αντικείμενα που συνόδευαν τους νεκρούς, ήταν μικρά αγγεία και κοκκάλινοι αστράγαλοι αιγοπροβάτων.

Μία μόνο από τις ελεύθερες (λακκοειδείς) ταφές ήταν κτερισμένη (Εικ. 8)¹³.

8. Βλ. K. F. Kinch, *Vroulia* (1914) 34-90, επίσης C. W. Gates, *Burials at Ialysos and Kameiros (Rhodes) in the mid-archaic period, ca. 625-525 B. C.* (diss.), 1979, 260 κ.ε.

9. Βλ. Ν. Ζαφειροπούλου, ΠΑΕ 1970, 206 κ.ε., ΠΑΕ 1971, 228 κ.ε., ΠΑΕ 1975, 230 κ.ε.

10. Βλ. R. Young, *Hesperia* 20, 1951, 85 κ.ε.

11. Βλ. P. Orsi, *Monum. Ant.* 23, 1914, 938· του ίδιου, *Monum. Ant.* 17, 1906, 232-234, 237-240· επίσης και P. Orlandini, *Not. Scavi* 30, 1956, 689 κ.ε. βλ. επίσης Κώκαλος XXII-XIII 1976-77, 587 κ.ε. και 597.

12. Βλ. E. Γιώργη, *ΑΔ* 20, 1965, Χρον. Β₃, 447-451.

13. Η νεκρή κοπέλα της λακκοειδούς ταφής K212 έφερε στον καρπό του αριστερού της χεριού ένα απλό χάλκινο βραχιόλι.

Από μερικά σπασμένα αγγεία συνοδευόταν λίγες μόνο από τις καύσεις των νεκρών τα αγγεία αυτά είχαν ριχθεί επάνω στις πυρές των καύσεων (Εικ. 7). Τα κτερίσματα των ταφικών αγγείων είχαν τοποθετηθεί σε πολύ λίγες περιπτώσεις έξω απ' αυτά (συνήθως δίπλα στα πλευρικά τοιχώματα του ταφικού αγγείου), συχνότερα, όμως, τα είχαν εναποθέσει στο εσωτερικό του, μαζί με τον νεκρό (Εικ. 9), γεμίζοντας και σκεπάζοντας στη συνέχεια το αγγείο με χώμα.

Ένα αρκετά μεγάλο μέρος των αγγείων που συνοδεύαν τις ταφές αντιπροσωπεύεται από προϊόντα κορινθιακών εργαστηρίων, όπως υστερο-πρωτοκορινθιακοί ή του «μεταβατικού» τύπου αρύβαλλοι με φολιδωτή ή ταινιωτή διακόσμηση ή με παραστάσεις ζώων σε ζώνες, καθώς και μικρά πήλινα αλάβαστρα σύγχρονα με τους αρύβαλλους (Εικ. 10)¹⁴. Το μεγαλύτερο, όμως, μέρος των αγγείων αντιπροσωπεύεται από ανατολικο-ιωνικά εργαστήρια. Κυριαρχούν οι ταινιωτές κύλικες, εκείνες του τύπου με πουλιά, επίσης κύαθοι, πρόχοι, ληκύθια και θήλαστρα με ταινιωτή διακόσμηση (Εικ. 11)¹⁵, αλλά και άλλα άβαφα αγγεία, όπως μόνωτοι ή άωτοι κύαθοι, πρόχοι και ένα απιόσχημο ληκύθιο. Μερικά από τα άβαφα αγγεία πιθανότατα αποτελούν παραγωγή εγχώριου εργαστηρίου (Εικ. 12). Από την παραγωγή, εξάλλου, των ανατολικο-ιωνικών εργαστηρίων ξεχωρίζουν τμήματα από δύο τουλάχιστον γραπτές οινοχόες με «ανατολίζουσα» διακόσμηση του λεγόμενου τύπου των αιγάγρων. Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε εδώ ένα ζευγάρι οστέϊνες κεφαλές περονών με εγχάρακτη διακόσμηση ρόδακα στο επάνω μέρος.

Η χρονολόγηση των ευρημάτων της φετινής ανασκαφικής περιόδου, όπως και των προηγουμένων άλλωστε¹⁶, δεν ξεπερνά τα στενά όρια ανάμεσα στα πρώτα χρόνια αμέσως μετά τα μέσα μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες του 7ου αι. π.Χ. Τα ταφικά έθιμα μαρτυρούν ότι το νεκροταφείο πρέπει να χρησιμοποιήθηκε από πληθυσμό ελληνικό, ενώ τα ευρήματα στην πλειονότητά τους δείχνουν προέλευση ιωνική. Τα δεδομένα αυτά μας οδηγούν αναγκαστικά στους πρώτους αποίκους των Αβδήρων τους Κλαζομενίους. Έτσι, η πληροφορία του Ηροδότου ότι οι Κλαζομενίοι διώχθηκαν από τους Θράκες δε φαίνεται ακριβής, εφόσον η διάρκεια χρήσης του νεκροταφείου και ο μεγάλος αριθμός των τάφων αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός αρκετά πολυάνθρωπου πληθυσμιακού συνόλου που έζησε στην περιοχή για ένα διάστημα τουλάχιστον 30-40 ετών. Εξάλλου, εγχυτρισμοί του τέλους του 7ου και των αρχών του 6ου αι. π.Χ. εντοπίστηκαν κάτω από έναν ταφικό τύμβο των κλασικών χρόνων σε απόσταση 1 χλμ. περίπου βόρεια του αρχαϊκού νεκροταφείου¹⁷. Μήπως, λοιπόν, ένα μέρος των Κλαζομενίων έφυγε, ενώ οι υπόλοιποι κατόρθωσαν να παραμείνουν και να ιδρύσουν αποικία; Στο ερώτημα αυτό θα μπορούσε ίσως να δώσει απάντηση η επισήμανση και η έρευνα του αντίστοιχου οικισμού των Αβδήρων του 7ου

14. Ch. Ducas, *Les Vases de l'Héraion, Délos Vol. X* (1928) αρ. 384, πίν. 29.

15. Παρόμοια παραδείγματα που χρονολογούνται στο β' μισό του 7ου αι. π.Χ. βλ. *Greek Emporio*, αρ. 372, 373.

16. Βλ. Ε. Skarlatidou, *ό.π.* 102 κ.ε.

17. Βλ. Έργον 1984, 14.

αι. για την ύπαρξη του οποίου ελάχιστες μόνο ενδείξεις έχουμε μέχρι στιγμής¹⁸.

Η λύση του προβλήματος σχετίζεται πιθανόν με τη μεγάλη παιδική και κυρίως τη βρεφική θνησιμότητα που διαπιστώθηκε από την έρευνα του νεκροταφείου. Τα περισσότερα παιδιά πέθαιναν αμέσως μετά τη γέννησή τους. Η εργαστηριακή έρευνα του σκελετικού υλικού που έγινε και συνεχίζεται στο Πανεπιστήμιο Columbia¹⁹, έδωσε σαφείς ενδείξεις για την παρουσία κάποιας επιδημικής ασθένειας. Οι κακές κλιματολογικές συνθήκες από την ύπαρξη εκτεταμένων ελών στην περιοχή και η εξαιτίας τους επιδημία της ελονοσίας ήταν μία πραγματικότητα μέχρι τα πρόσφατα χρόνια, που ταλαιπωρούσε τον πληθυσμό του σύγχρονου χωριού των Αβδήρων. Με βάση αυτά τα δεδομένα, προσανατολιζόμαστε προς μία ακόμη υπόθεση, ίσως ένα προσωρινό συμπέρασμα: πολύ πιθανόν κάποια επιδημική ασθένεια έπληξε αποφασιστικά τους Κλαζομενίους, οι οποίοι, μετά από παραμονή ενός χρονικού διαστήματος, αναγκάστηκαν τελικά να εγκαταλείψουν την περιοχή.

*Κομοτηνή,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων*

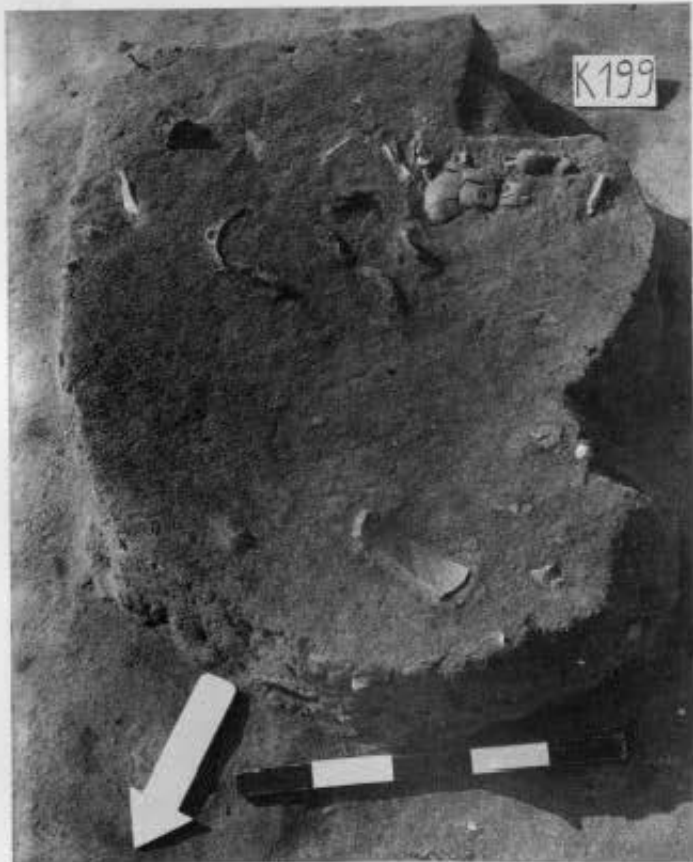
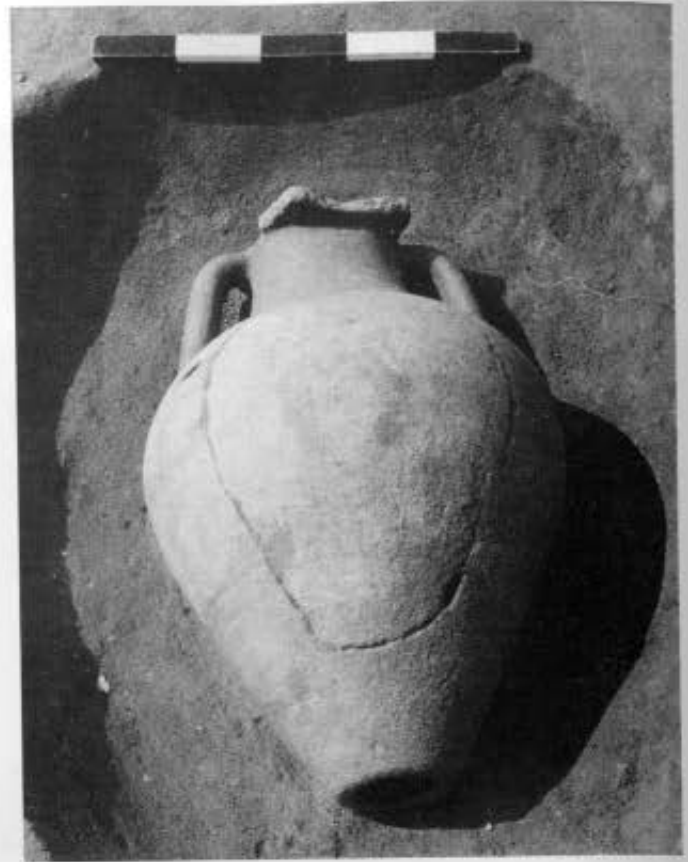
Εύη Σκαρλατίδου

18. Ό.π. 12.

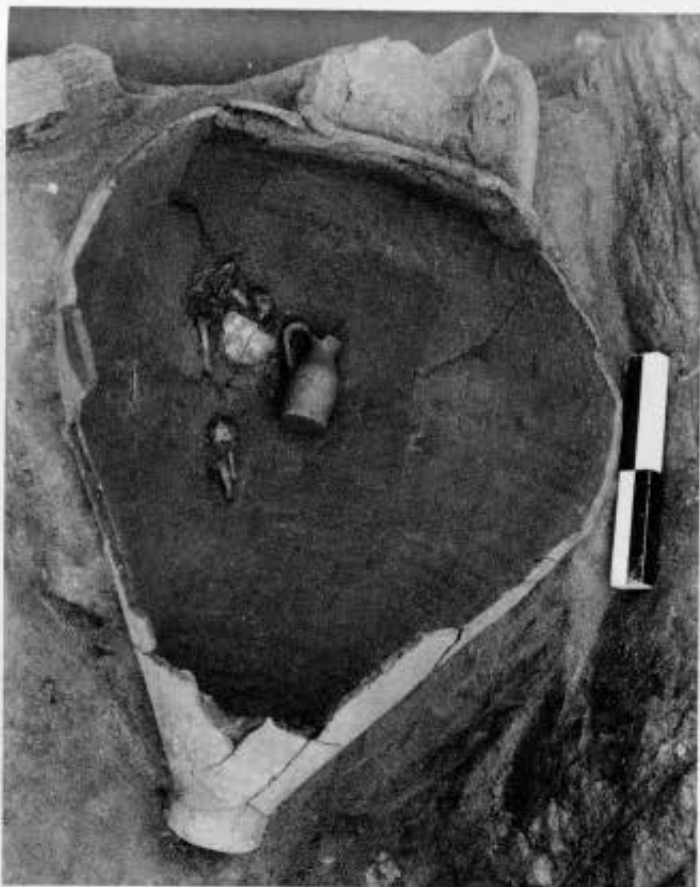
19. Την έρευνα διεξάγει ο ανθρωπολόγος κ. Αναγνώστης Αγελαράκης, μόνιμος συνεργάτης της ανασκαφής.



1. 'Αβδηρα. 'Αποψη της τομής XI με το πρώτο επίπεδο ταφών. 2. 'Αποψη της τομής X με το πρώτο επίπεδο ταφών.
3. 'Αποψη της τομής VIII με το δεύτερο επίπεδο ταφών. 4. Ο καλαθόσχημος πίθος K 259 κλεισμένος με μία πλακερή πέτρα.



5. Ο σπασμένος αμφορέας K 197· γύρω από αυτόν και στο στόμιό του έχουν τοποθετηθεί πέτρες. 6. Ο αμφορέας K 249 από το σώμα του οποίου αφαιρέθηκε ένα τμήμα για την τοποθέτηση του νεκρού βρέφους στο εσωτερικό του. 7. Η καύση K 199 με διάσπαρτα υπολείμματα οστών του νεκρού και τα αγγεία (κύλικες, αρύβαλλοι κ.α.) που τον συνόδευαν. 8. Ο ταφικός πίθος K 211, η λακκοειδής ταφή παιδιού K 212 και ο ταφικός πίθος K 213 κάτω απ' αυτήν.



9. Το εσωτερικό του ταφικού αμφορέα K 261 με τα υπολείμματα σκελετού βρέφους που συνοδεύταν από μικρό αγγείο.
10. Πήλινο αλάβαστρο (K 211 α) με φολιδωτή εγχάρακτη διακόσμηση. 11. Μόνωτος κύαθος (K 226 α) με γραπτή ταινιωτή διακόσμηση. 12. Άωτο άβαφο κύαθιο (K 198 β) από χονδρόκοκκο πηλό.